

Szuperszimmetria és keresése

*CMS-megbeszélés, Budapest-Debrecen,
2007.11.06.*

Horváth Dezső

MTA KFKI Részecske- és Magfizikai Kutatóintézet, Budapest
és ATOMKI, Debrecen

Vázlat

- A Standard Modell problémái.
- A mértékcsatolások összetartása.
- Nagy egyesítés (GUT).
- A hierarchia-probléma.
- Szuperszimmetria (SUSY).
- A Minimális Szuperszimmetrikus Standard Modell.
- Az MSSM–részecskék és keresésük.

Irodalom:

- S.P. Martin: *A supersymmetry primer*, [hep-ph/9709356](#), 2006
- Luc Pape és Daniel Treille:
Supersymmetry facing experiment: much ado (already) about nothing (yet),
Rep. Prog. Phys. 69 (2006) 2843

A Standard Modell problémái – 1

- 3 *független* összetevő: $U(1)_Y \otimes SU(2)_L \otimes SU(3)_C$
- Gravitáció? $S = 2$ graviton?
- Aszimmetriák: jobb $\Leftrightarrow$ bal világ $\Leftrightarrow$ antivilág
- Mesterséges tömegkeltés: Higgs-tér *kívülről*
- Rengeteg alapvető részecske:
 $8 + 3 + 1 + 1 = 13$ bozon
 $3 \times 2 \times (2 + 3 \times 2) = 48$ fermion
- Töltéskvantálás: $Q_e = Q_p, Q_d = Q_e/3$
- Miért éppen 3 fermioncsalád?
Eredetileg: Minek a müon??
- Nukleon spinje: hogyan áll össze 1/2-dé?

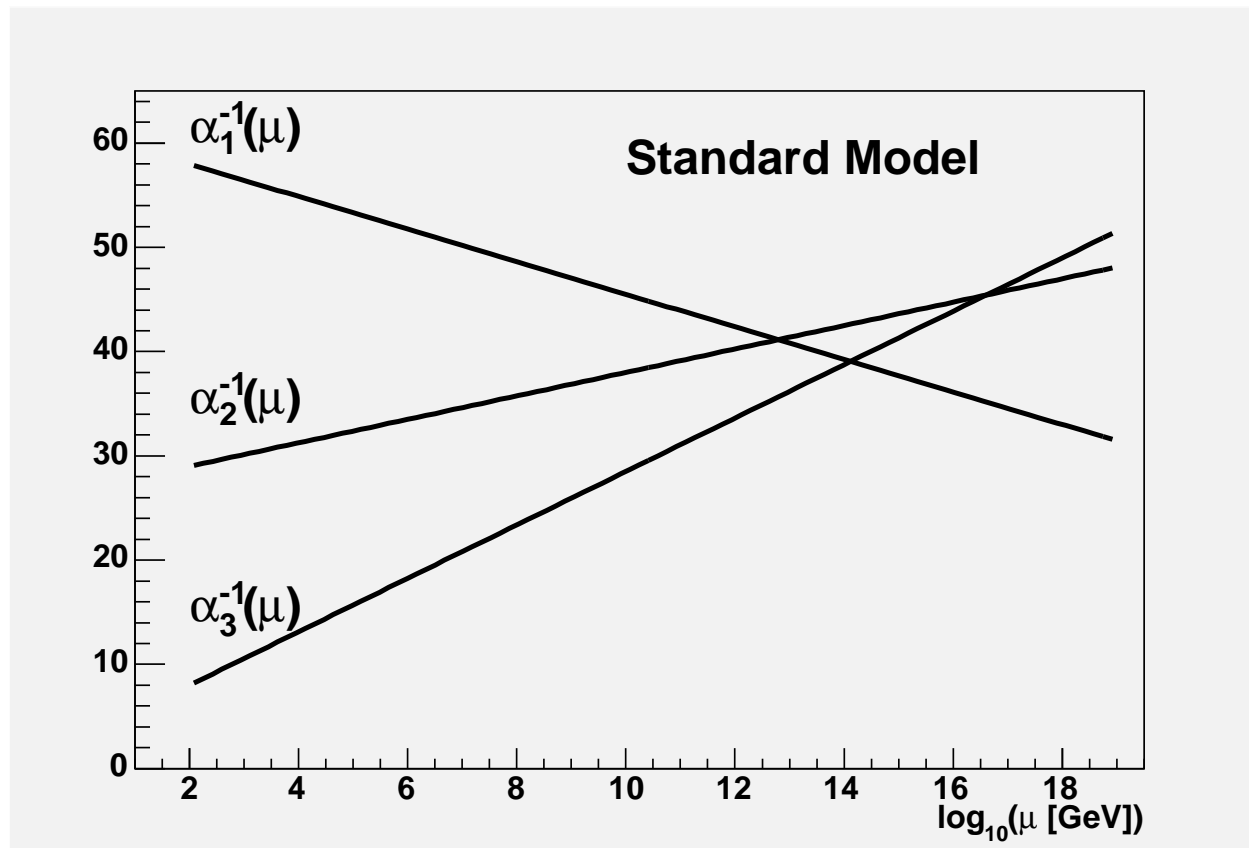

A Standard Modell problémái – 2

- 19 szabad paraméter:
  - 3 csatolás: α , Θ_W , Λ_{QCD}
  - 2 Higgs: M_H , λ
  - 9 fermion-tömeg: $3 \times M_\ell$, $6 \times M_q$
  - CKM-mátrix 4 paramétere: Θ_1 , Θ_2 , Θ_3 , δ
  - QCD-vákuum: Θ
- $M_\nu > 0 \Rightarrow +7$ paraméter
- Sötét anyag és energia ??
Univerzum tömegének
  - 4%-a közönséges anyag (csillag, gáz, por, ν)
  - 23 %-a láthatatlan *sötét anyag*
  - 73 %-a rejtélyes *sötét energia*

Csatolási állandók

α_i : $SU(i)$ csat. állandója

Majdnem találkoznak $\mu \sim 10^{13} - 10^{16}$ GeV-nél

Egyesíthetők a kölcsönhatások?

Nagy Egyesítés

Grand Unification Theory (GUT): Átfogó szimmetria

$$G \ni SU(3)_C \otimes SU(2)_L \otimes U(1)_Y \quad G \geq SU(5)$$

Részecskék: 15 balos fermion/család:

$$\begin{pmatrix} \nu_i \\ \ell_i \end{pmatrix}_L, (\ell_i)_L^c, \begin{pmatrix} u_i \\ d_i \end{pmatrix}_L, (u_i)_L^c, (d_i)_L^c; \quad (i = 1, 2, 3)$$

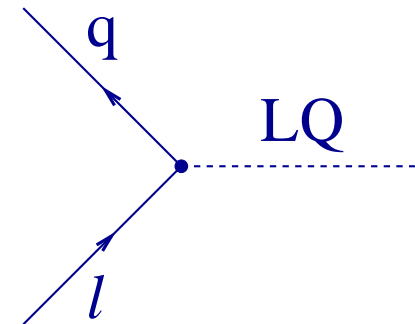
Királis szimmetria: $(p_i)_L^c \equiv (p_i)_R$ (^{c} : konjugált)

Családon belül valamennyi átmenet lehetséges

24 mértékbozon: 8 g, $W^\pm$, Z, γ , 12 LQ

LQ leptoquark: $q \leftrightarrow \ell$ átmenet
4-féle párosítás $\times$ 3 szín

GUT-tömeg és Planck-tömeg

Nagy egyesítés $\Rightarrow$ protonbomlás Pl. $p \rightarrow e^+ \pi^0$

$$\tau_p \sim \frac{1}{\alpha^2} \frac{\hbar}{c^2} \frac{M_X^4}{M_p^5}$$

Kísérlet: $\tau_p > 10^{31}$ év $\Rightarrow M_X > 10^{14}$ GeV

Gravitáció egyesítése Planck-tömegnél:

$E_{\text{nyug}} \sim E_{\text{grav}}$ (Compton hullámhossz)

$$M_{Pl} c^2 \sim E_{\text{grav}}(r = \frac{\hbar}{M_{Pl} c}) \Rightarrow M_{Pl} c^2 \sim 10^{19} \text{ GeV}$$

Töltéskvantálás OK: $\sum_{i=1}^{15} Q_i = 0$

Kvarkok harmados töltése 3 szín miatt

GUT: csatolási állandók

$$E > M_X \Rightarrow g_1 = g_2 = g_3; \quad \alpha_i = \frac{g_i^2}{4\pi} \text{ } SU(i)\text{-re}$$

Renormálás μ referencia-impulzusnál:

$$\frac{1}{\alpha_{\text{GUT}}} = \frac{1}{\alpha_i(M_X^2)} = \frac{1}{\alpha_i(\mu^2)} + \frac{b_i}{4\pi} \ln \left(\frac{M_X^2}{\mu^2} \right)$$

b_i = mértékbozon-hurkok
 + fermion-hurkok
 + Higgs-hurkok járuléka

$$\begin{aligned} b_3 &= 11 - \frac{4}{3}N_f \\ b_2 &= \frac{22}{3} - \frac{4}{3}N_f - \frac{1}{6}N_H \\ b_1 &= -\frac{4}{3}N_f - \frac{1}{10}N_H \end{aligned}$$

N_f család, N_H Higgs-dublett

$$\alpha_s(M_Z^2) \equiv \alpha_3(M_Z^2) \approx 0,12$$

$$\alpha_{em}(M_Z^2) = \alpha_2(M_Z^2) \sin^2 \Theta_W = \frac{3}{5} \alpha_1(M_Z^2) \cos^2 \Theta_W \approx \frac{1}{128}$$

$$\sin^2 \Theta_W \approx 0,22; \quad M_X \approx 10^{14} \text{ GeV}; \quad \alpha_i(M_X^2) \approx \frac{1}{40}; \quad \text{OK!}$$

GUT: fermion-tömegek

$$Q^2 > M_X^2: \quad m_d = m_e; \quad m_s = m_\mu; \quad m_b = m_\tau$$

$Q = 10 \text{ GeV}$ (GUT + min. Higgs-szektor):

$$m_b/m_\tau \sim 3 \quad \text{OK}$$

$$\text{De: } m_s(Q)/m_d(Q) = m_\mu/m_e = 20$$

$$\text{Kísérlet: } m_\mu/m_e = 200$$

GUT $SU(5)$

Spontán szimmetriasértés:

$$SU(5) \longrightarrow SU(3) \otimes SU(2) \otimes U(1) \longrightarrow SU(3) \otimes U(1)$$

$\Downarrow$ $\Downarrow$

24 Higgs-tér: $\langle \Phi \rangle \sim 10^{14}$ GeV sivatag 5 Higgs-dublett: $\langle H \rangle \sim 100$ GeV

Bajok: $\tau_p^{\text{GUT}} \ll \tau_p^{\text{exp}}$

rengeteg új paraméter

$\langle \Phi \rangle \gg \langle H \rangle$ nem stabil

Hierarchia-probléma:

($\langle H \rangle$ -t sug. korrekciók növelik)

A hierarchia-probléma

Higgs-potenciál: $V = m_H^2 \Phi^2 + \lambda \Phi^4$

$$m_H^2 \sim -(100 \text{ GeV})^2$$

Korrekciók Higgs-tömeghez:

Fermion-hurok:

$$\Delta m_H^2 = \frac{|\lambda_f|^2}{8\pi^2} \left[-\Lambda_{\text{UV}}^2 + 6m_f^2 \ln \frac{\Lambda_{\text{UV}}}{m_f} + \dots \right]$$

top-kvarkra $\lambda_t \approx 1$

UV-levágás: $\Lambda_{\text{UV}} > 10^{14} \text{ GeV!}$

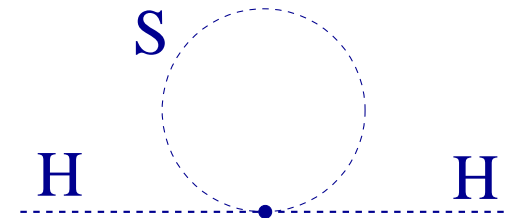
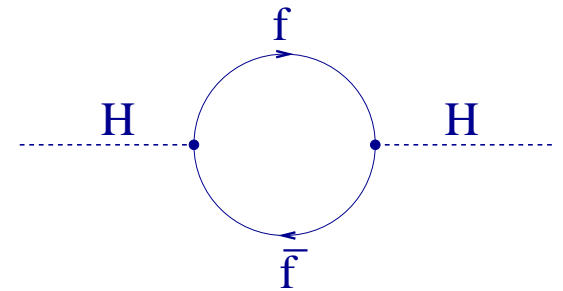
Higgs-paraméterek hangolása 10^{-12} pontosságig!

Ha lenne nehéz skalár részecske:

$$\Delta m_H^2 = \frac{\lambda_S}{16\pi^2} \left[+\Lambda_{\text{UV}}^2 - 2m_S^2 \ln \frac{\Lambda_{\text{UV}}}{m_S} + \dots \right]$$

$f \leftrightarrow S_1, S_2$: $\lambda_S = \lambda_f^2$; $m_S = m_f$

Λ^2 -es korrekciók kiesnének

Szuperszimmetria (SUSY)

Fermionok és bozonok párban:

$$Q|F\rangle = |B\rangle; \quad Q|B\rangle = |F\rangle \quad m_B = m_F$$

Azonos részecskék, csak spinjük különbözik

Kis energián sérül, partnereket nem látjuk: nagyobb tömeg?

SUSY-menazséria

Királis multiplettek		mérték-multiplettek	
S=1/2	S=0	S=1	S=1/2
kvark: q_L, q_R	skvark: $\tilde{q}_1, \tilde{q}_2$	foton: γ	fotíno: $\tilde{\gamma}$
lepton: ℓ_L, ℓ_R	slepton: $\tilde{\ell}_1, \tilde{\ell}_2$	gyenge $W^\pm$ bozonok Z	wino: $\tilde{W}^\pm$ zino: $\tilde{Z}$
higgszínó: $\tilde{\Phi}, \tilde{\Phi}'$	Higgs: Φ, Φ'	gluon: g	gluínó: $\tilde{g}$

Skalár fermion: sfermion, bozon párja: bozínó

SUSY, folyt.

2 Higgs-dublett ad tömeget felső és alsó fermionoknak

$$m_L = m_R, \text{ de } \tilde{m}_L \neq \tilde{m}_R$$

8 Higgs-tér $\Rightarrow$ 5 Higgs-bozon: $h^0, H^0, A^0, H^\pm$

Higgs-paraméterek: $\tan\beta = v_1/v_2$, tömegek

SUSY kvantumszáma: R -paritás $R = (-1)^{3B-L+2S}$

$R = +1$ részecske, $R = -1$ srészecske

Paritás-jelleg: $R^2 = +1$

Ha R megmarad, legkönnyebb srészecske (LSP) stabil

R -paritás nagyon nem sérülhet: látnánk

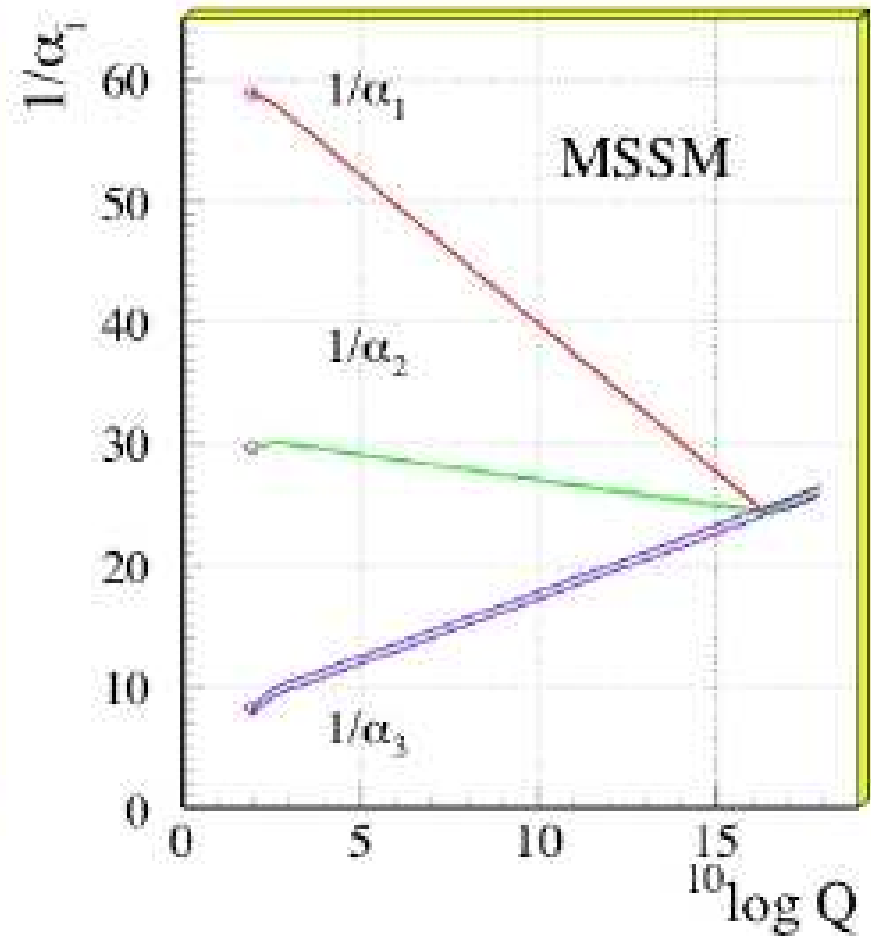
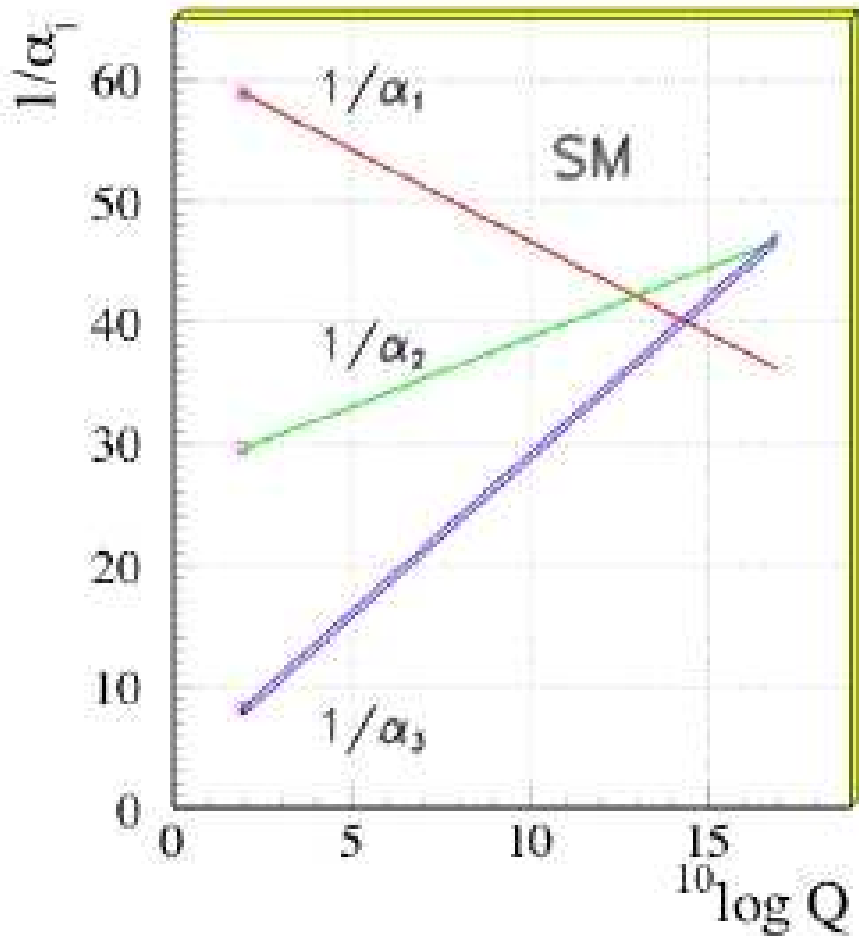
Ha LSP semleges: sötét anyag lehet ($\rho \approx 0,1 \text{ GeV/cm}^3$!!)

Spontán Higgs-mechanizmus:

nagy negatív top-korrekciók $V(\Phi)$ μ^2 -es tagjához

SUSY: mértékcsatolási állandók

Egyesülnek!

Kunkor az elején: SUSY belépése

MSSM

Minimális Szuperszimmetrikus Standard Modell

SUSY-fermionok keverednek $\Rightarrow$ tömeg-sajátállapotok

{Elektrogyenge gaugínók + higgszínók} $\Rightarrow$
{chargínók és neutralínók }

$\{\tilde{\gamma}, \tilde{W}^{\pm}, \tilde{Z}; \tilde{h}^0, \tilde{H}^0, \tilde{H}^{\pm}\} \Rightarrow \{\tilde{\chi}_1^{\pm}, \tilde{\chi}_2^{\pm}; \tilde{\chi}_1^0, \tilde{\chi}_2^0, \tilde{\chi}_3^0, \tilde{\chi}_4^0\}$

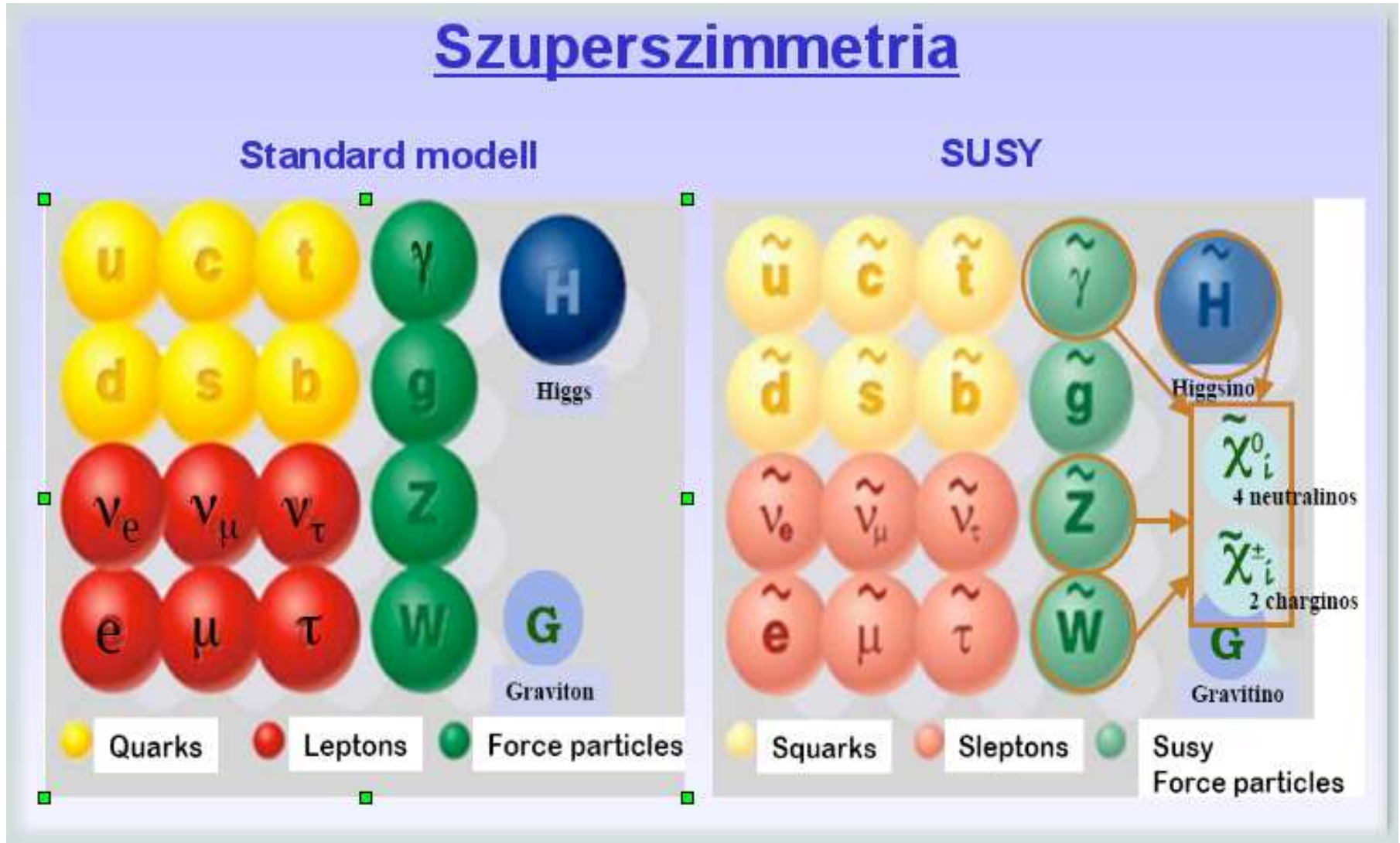
tömeg nő az index-szel

Legkönnyebb SUSY-részecske (LSP): $\tilde{\chi}_1^0$ vagy gravitínó ($\tilde{G}$)

Rengetegféle modell, óriási paramétertér, különféle korlátozás.

SM és MSSM: menázséria

Szuperszimmetria?

Szuperszimmetria nyilvánvalóan sérül:
nincsenek ilyen részecskék,
legfeljebb sokkal nagyobb tömeggel

Mire jó egy sérülő szimmetria?

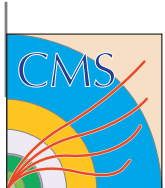
Higgs-mechanizmus:
szimmetriasértő tér $\Rightarrow$ tömegek, renormálhatóság

A Higgs-tér sért egy létező szimmetriát

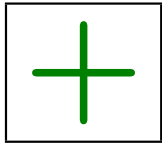

SUSY bevezet egy nem-létezőt

Mindez egy racionális, kiszámítható elméletért

Szuperszimmetria: + és –

- elmélet természetessége
- világegyetem hideg sötét anyaga (23 %)
- kölcsönhatások egyesítése
- gravitáció beépítése

DE:

- SUSY-sértés mechanizmusa??
- sokféle modelfelépítés
- rengeteg új paraméter
- $\tilde{m} \sim 100$ GeV alatt nem látjuk

Még jó, hogy a SUSY-t már 50%-ig felfedeztük!!
(a SUSY-részecskék felét (1 híján :-)) látjuk...)

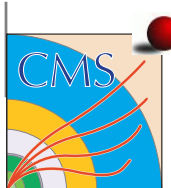

CMSSM vagy MSUGRA

Constrained MSSM vagy Minimális Szupergravitációs Modell

Sok egyszerűsítő megszorítás (**határfeltétel**),
105 $\Rightarrow$ 5 vagy 6 paraméter, pl.:

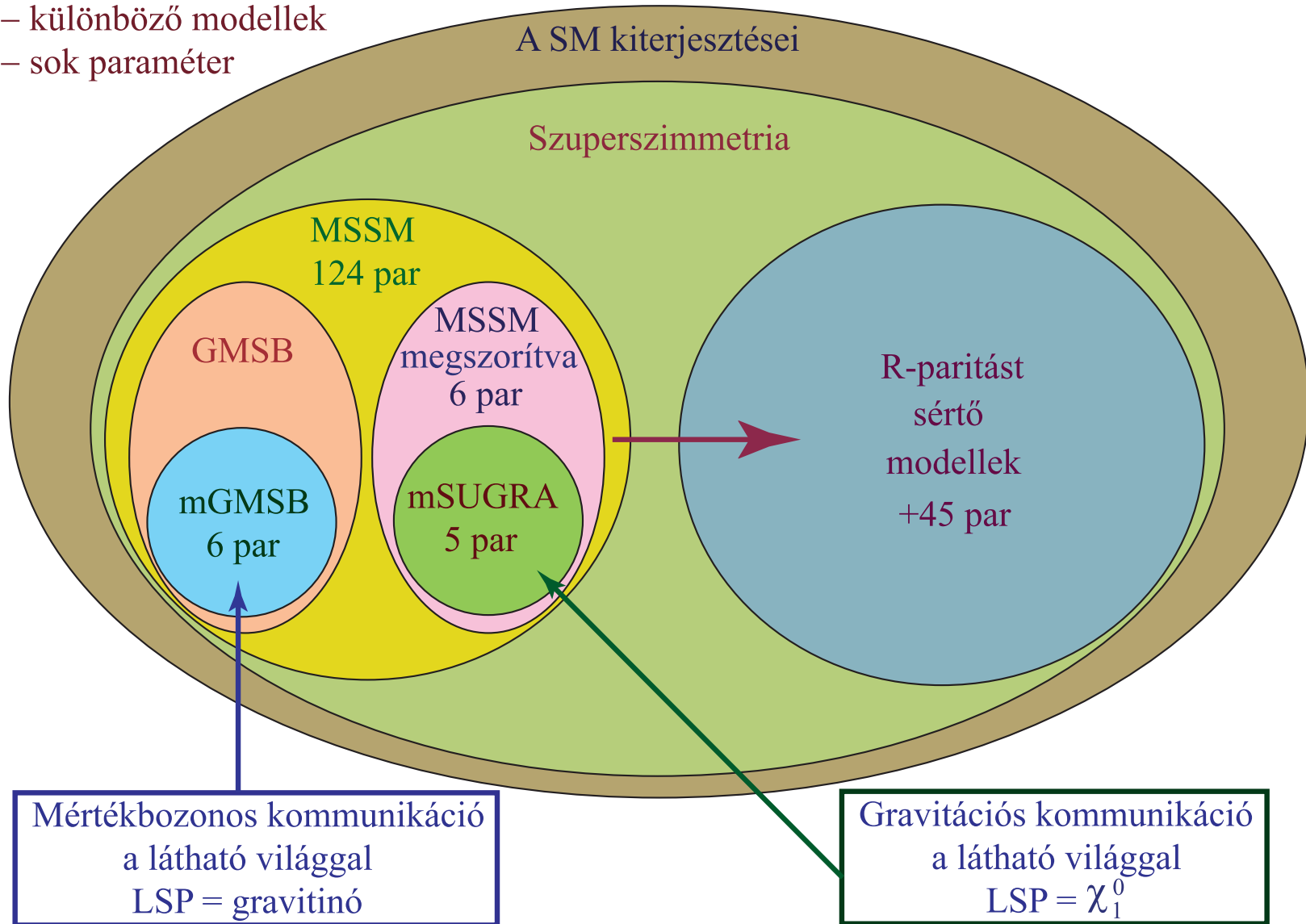
- $m_{1/2}$: fermiontömegek a nagy egyesítés energiájánál
(GUE $\sim 10^{14} - 10^{15}$ GeV)
- m_0 : bozontömegek (GUE)
- A_0 : SUSY-sértő hármás (X–Y–Higgs) csatolási állandók
(GUE)
- $\tan \beta = v_1/v_2$: felső és alsó Higgs-tér vákuumbeli várható
értékének hányadosa
- m_A : az egyik Higgs-bozon tömege
- μ : Higgszinók keveredési paramétere **előjel**

SUSY-modellek

A SUSY-sértés eredete ismeretlen:

- különböző modellek
- sok paraméter

Még rengeteg modell van

Kísérleti korlátozások, megszorítások

SUSY-jelenséget nem észleltünk, negatív mérések a paraméterteret korlátozzák

- **LEP-mérések: Higgs-szektor**
  - SM-Higgs tömege keresésből
 $M_H > 114.4 \text{ GeV}; H \sim h^0$
  - Elektroyenge adatok illesztése
  - Semleges Higgs-bozonok (h és A) keresése
- $BR(b \rightarrow s\gamma)$ mérések B-gyáraknál
- A müon anomális mágneses momentuma (BNL)
- **WMAP (Wilkinson Microwave Anisotropy Probe):** sötét anyag (DM) mennyisége, indirekt
- DM direkt (nem-)észlelése ν -detektorokkal

MSSM-tömegspektrum: előítéleteink

Ha szkeptikusak maradunk is, nem árt tudnunk, mire esküszik a modellépítők többsége (S.P. Martin után, szabadon)

- R-paritás nemigen sérül
- LSP: $\tilde{\chi}_1^0$ vagy gravitínó
- Gluínó tömege $M_3 \equiv m(\tilde{g}) \gg m(\tilde{\chi}_1^0), m(\tilde{\chi}_2^0), m(\tilde{\chi}_1^\pm)$
- $m(\tilde{u}_i) \sim m(\tilde{d}_i) \sim m(\tilde{c}_i) \sim m(\tilde{s}_i) \gg m(\tilde{\ell}_i)$
- $m(\tilde{u}_i) \sim m(\tilde{d}_i) \sim m(\tilde{c}_i) \sim m(\tilde{s}_i) > (0, 6_{\text{MSUGRA}} \dots 0, 8_{\text{GMSB}})m(\tilde{g})$
- $m(\tilde{u}_L) \geq m(\tilde{u}_R) \dots m(\tilde{s}_L) \geq m(\tilde{s}_R)$ és
 $m(\tilde{e}_L) \geq m(\tilde{e}_R), m(\tilde{\mu}_L) \geq m(\tilde{\mu}_R)$ mert $M_L^2 \sim M_R^2 + 0,5m_{1/2}^2$.
- $\tilde{t}_1, \tilde{b}_1$ a legkönnyebb skvarkok és $\tilde{\tau}_1$ a legkönnyebb töltött slepton (keveredés, Higgs-csatolás)
- $m(h^0) \lesssim 150 \text{ GeV} \ll m(A), m(H^\pm), m(H^0)$

SUSY-keresés

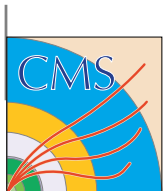
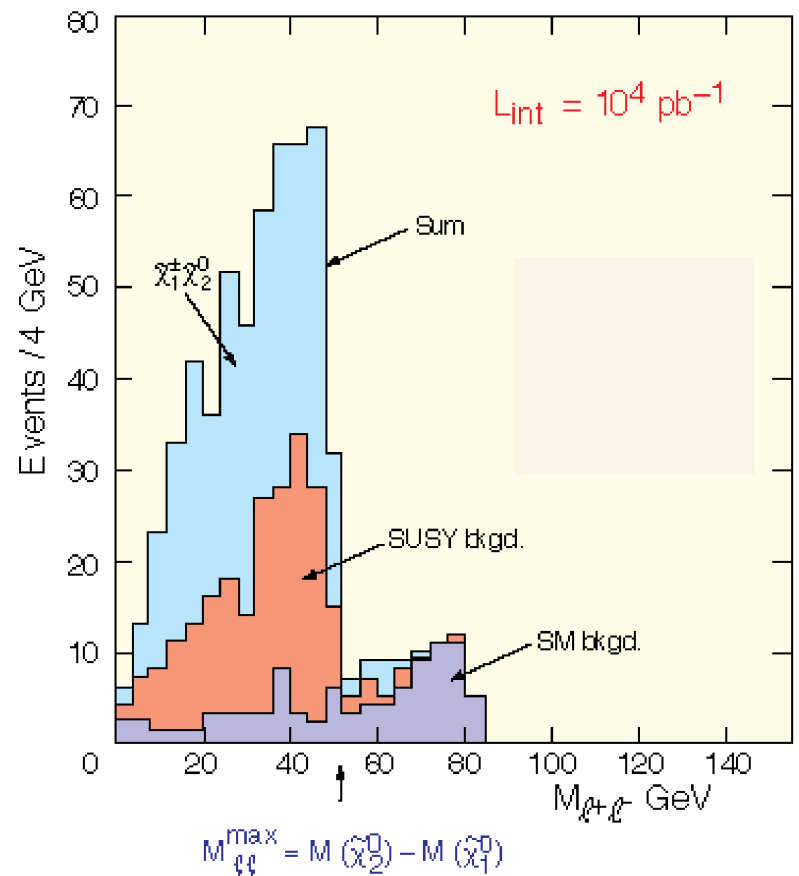
Párban keletkezhet, csak másik SUSY-ra bomolhat
(ha R megmarad)

A legkönnyebb (LSP) stabil, semleges, észlelhetetlen

Tipikus SUSY-bomlások (LSP = $\tilde{\gamma}$):

Jele: hiányzó energia

- skvark: $\tilde{q} \rightarrow q + \tilde{g}; q + \tilde{\gamma}$
- slepton: $\tilde{l} \rightarrow l + \tilde{\gamma}$
- gluínó: $\tilde{g} \rightarrow q + \bar{q} + \tilde{\gamma}; g + \tilde{\gamma}$
- wínó: $\tilde{W} \rightarrow e + \nu_e + \tilde{\gamma}$

SUSY-keresés: PDG-2006

Supersymmetric Particle Searches

Limits are based on the Minimal Supersymmetric Standard Model.

Assumptions include: 1) $\tilde{\chi}_1^0$ (or $\tilde{\gamma}$) is lightest supersymmetric particle;

2) R -parity is conserved; 3) With the exception of $\tilde{t}$ and $\tilde{b}$, all scalar quarks are assumed to be degenerate in mass and $m_{\tilde{q}_R} = m_{\tilde{q}_L}$. 4) Limits for sleptons refer to the $\tilde{\ell}_R$ states.

See the Particle Listings for a Note giving details of supersymmetry.

$\tilde{\chi}_i^0$ — neutralinos (mixtures of $\tilde{\gamma}$, $\tilde{Z}^0$, and $\tilde{H}_i^0$)

Mass $m_{\tilde{\chi}_1^0} > 46$ GeV, CL = 95% [all $\tan\beta$, all Δm_0 , all m_0]

Mass $m_{\tilde{\chi}_2^0} > 62.4$ GeV, CL = 95%

[$1 < \tan\beta < 40$, all m_0 , all $m_{\tilde{\chi}_2^0} - m_{\tilde{\chi}_1^0}$]

Mass $m_{\tilde{\chi}_3^0} > 99.9$ GeV, CL = 95%

[$1 < \tan\beta < 40$, all m_0 , all $m_{\tilde{\chi}_3^0} - m_{\tilde{\chi}_1^0}$]

$\tilde{\chi}_i^\pm$ — charginos (mixtures of $\tilde{W}^\pm$ and $\tilde{H}_i^\pm$)

Mass $m_{\tilde{\chi}_1^\pm} > 94$ GeV, CL = 95%

[$\tan\beta < 40$, $m_{\tilde{\chi}_1^\pm} - m_{\tilde{\chi}_1^0} > 3$ GeV, all m_0]

$\tilde{e}$ — scalar electron (selectron)

Mass $m > 73$ GeV, CL = 95% [all $m_{\tilde{e}_R} - m_{\tilde{\chi}_1^0}$]

$\tilde{\mu}$ — scalar muon (smuon)

Mass $m > 94$ GeV, CL = 95%

[$1 \leq \tan\beta \leq 40$, $m_{\tilde{\mu}_R} - m_{\tilde{\chi}_1^0} > 10$ GeV]

$\tilde{\tau}$ — scalar tau (stau)

Mass $m > 81.9$ GeV, CL = 95%

[$m_{\tilde{\tau}_R} - m_{\tilde{\chi}_1^0} > 15$ GeV, all θ_τ]

$\tilde{q}$ — scalar quark (squark)

These limits include the effects of cascade decays, evaluated assuming a fixed value of the parameters μ and $\tan\beta$. The limits are weakly sensitive to these parameters over much of parameter space. Limits assume GUT relations between gaugino masses and the gauge coupling.

Mass $m > 250$ GeV, CL = 95% [tan β = 2, $\mu < 0$, $A = 0$]

$\tilde{b}$ — scalar bottom (sbottom)

Mass $m > 89$ GeV, CL = 95% [$m_{\tilde{b}_1} - m_{\tilde{\chi}_1^0} > 8$ GeV, all θ_b]

$\tilde{t}$ — scalar top (stop)

Mass $m > 95.7$ GeV, CL = 95%

[$\tilde{t} \rightarrow c\tilde{\chi}_1^0$, all θ_t , $m_{\tilde{t}} - m_{\tilde{\chi}_1^0} > 10$ GeV]

$\tilde{g}$ — gluino

The limits summarised here refer to the high-mass region ($m_{\tilde{g}} \gtrsim 5$ GeV) and include the effects of cascade decays, evaluated assuming a fixed value of the parameters μ and $\tan\beta$. The limits are weakly sensitive to these parameters over much of parameter space. Limits assume GUT relations between gaugino masses and the gauge coupling,

Mass $m > 195$ GeV, CL = 95% [any $m_{\tilde{q}}$]

Mass $m > 300$ GeV, CL = 95% [$m_{\tilde{q}} = m_{\tilde{g}}$]

SUSY-keresés az LHC-nál

- Keress SM-várakozás fölötti többletet sokjetes, nagy E_T^{miss} eseményekből.
- Ha van, járd körbe, *valódi*-e.
- Ha *valódi*, hajts végre rajta előre egyeztetett **SUSY-válogatást**.
- Keress sajátos jellemzőket (pl. hosszú-élettartamú szleptonokra).
- Keress b-jeteket, leptonpárokat, τ -t.
- Határozd meg a SUSY-paramétereket **globális illesztéssel, levágások keresésével**.

